

ניתוח תולדות הקרן בבבלי

ראשי פרקים

1. הקדמה
2. ניתוח המקורות בגמרא
3. הצגת השאלות
4. הצגת שלוש הבנות בהגדרת קרן
 - I. הקדמה
 - II. שיטת רש"י וסיעתו
 - III. שיטת תלמיד ר"ת
 5. פתרון נוסף מחודש
 - I. ניתוח הפסוקים
 - II. ניתוח המשניות
 - III. סיכום
 - IV. הערה בהבנת המכילתא דרשב"י בענין "לאו אורחיה" בשן ורגל

1. הקדמה

אופי אב הניזקין "קרן" ואופי תולדותיו, הוגדרו בתחילת המסכת, כפי שהוגדרו בשאר אבות הניזקין. אמנם, הגמרא מציגה בדפים הסמוכים, תוך כדי שקלא וטריא, סימני היכר נוספים לאבות הניזקין, אך אלו הם סימנים שליליים, כגון: "לא ראי הקרן שאין הנאה להזיק... ולא ראי השן שאין כוונתו להזיק" (ג ע"ב), ולא מאפיינים חיוביים בהגדרת אופי האב ותולדותיו.

השאלה ביחס לתולדות הקרן מתעוררת בהמשך המסכת, כאשר אנו נתקלים בהזקים בלתי רגילים, בהם מתגלים לנו דינים המוכרים לנו מדיני הקרן, כאשר הראשונים הבינו כתוצאה מכך, כי הקרן היא 'אבי' לנזקים הנעשים בשינוי. במאמר זה נציג את הגמרות הרלוונטיות, את פרשנות הראשונים בענין, ואח"כ נפנה להבנה שונה במושג ה'קרן' בבבלי, הנובעת מניתוח הפסוקים, המשניות והגמרא בצורה שונה מזו שנקטו בה הראשונים.

נסיים בהצגת דברי המכילתא דרשב"י, המציגה מודל ייחודי בקשר ליחסים בין נזקי שן ורגל לנזקי הקרן.

2. ניתוח המקורות בגמרא

I. דף ב ע"ב:

מאי שנא קרן? דכוונתו להזיק וממונך ושמירתו עליך, הני נמי כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך!

זהו הדיון הראשון בבי"ק העוסק באופי אבות הניזקין שהוגדרו במשנה. בפשטות, נזקי הקרן מוגדרים כנזקים שנעשו מתוך כוונה להזיק, וממילא המאפיין של אב הניזקין "קרן" הוא "כוונתו להזיק"¹.

¹ וכן בדף ד ע"א, ה ע"ב ועוד.

II. דף טז ע"ב:

אמר שמואל: ארי ברה"ר - דרם ואכל פטור, טרף ואכל חיוב; דרם ואכל פטור - כיון דאורחיה למדרם הוי ליה כמו שאכלה פירות וירקות דהוי ליה שן ברה"ר ופטור. טרף - לאו אורחיה הוא.

נראה בעליל מן הגמרא כי דריסה אצל הארי היא תולדת השן, כיון ש"אורחיה" של הארי לדרוס, ועל כן פטור ברה"ר. הטריפה, לעומת זאת, מוגדרת כ"לאו אורחיה" של הארי והדין הוא שיהא חיוב ברה"ר, כדין קרן, אע"פ שהאב קרן לא מוזכר בפירוש כדרך שהוזכר האב שן במקרה הדריסה.

III. דף טו ע"ב:

והשתא דאמרת פלגא נזקא קנסא האי כלבא דאכיל אימרי ושונרא דאכלה תרנגולא משונה הוא ולא מגבינן בבבל.

מפורש בגמרא שלאכילה "משונה"² יש דין של תשלום חצי נזק, המוכר לנו אך ורק מתשלומי קרן, אע"פ שלא מפורש בגמרא הקישור לקרן או לתולדותיה.

אפשר להוסיף ולומר, שהעובדה שהגמרא משליכה על תשלום ח"י של "משונה" דין של קנס למרות שהמחלוקת "פלגא נזקא ממונא" או "פלגא נזקא קנסא" (שם בע"א) הובאה בהקשר של נזקי נגיחת שוורים בלבד (האם בחזקת שימור או לא) - מעידה, שהקשר בין תשלום חצי הנזק של "משונה" לבין תשלום ח"י של נגיחת שור תם איננו רק צורני (שכל צד תמות באב נזיקין משלם ח"י), אלא שורשי יותר, אולי יחס של: מקור חיוב-דין, דוקא לקרן, וכפי שיורחב בהמשך.

IV. גמרא בדף יט ע"ב:

יטיב רבי יהודה נשיאה ורבי אושעיא אקילעא דרבי יהודה. נפק מילתא מבינייהו:
כשכשה בזנבה מהו?

א"ל אידך: וכי יאחזנה בזנבה וילך?

אי הכי קרן נמי נימא וכי יאחזנה בקרן וילך?

הכי השתא? קרן לאו אורחיה, הא אורחיה.

וכי מאחר דאורחיה מאי מבעיא ליה? כשכוש יתירא מבעיא ליה.

בעי רב עינא: כשכשה באמתה מהו? מי אמרינן מידי דהוי אקרן - קרן לאו יצרא קתקיף

ליה, הכא נמי לא שנא; או דלמא קרן כוונתו להזיק, הא אין כוונתה להזיק - תיקו.

הנחת היסוד של הגמרא היא, קרן = לאו אורחיה³.

² יש מקום לדון האם צריך לחלק בין "משונה" לבין "לאו אורחיה". לכאורה, "משונה" הוא מושג רחב יותר, כפי שמופיע במימרא של ר' טרפון: "משונה קרן בחצר הניזק, נזק שלם הוא דמשלם" (יד ע"א, ע"פ המשנה בדף כד ע"ב), אך לצורך הדיון שלנו נתיחס למושגים כבעלי משמעות זהה, כפי שמשמע מיחסם של הראשונים.

³ ישנן סוגיות נוספות העוסקות בנזקי "לאו אורחיה" של הבהמה, כגון יח ע"א - ניקור החבל; יח ע"ב - הטלת גללים לעיסה; יט ע"א - תרנגול שתקע בכלי; טז ע"א - רבצה על גבי כלים, ועוד, אך נראה שאין בהם חידוש או סתירה ביחס לדברים שייאמרו.

3. הצגת השאלות

1. האם "לאו אורחיה" הוא צד בהגדרת אב הנזיקין ששמו "קרן" ותולדותיו, ואם הוא אכן כזה, מדוע לא הופיע במקום הנכון בדף ב ע"ב אלא מוזכר בדרך אגב?
2. אם "לאו אורחיה" איננו קשור להגדרת אופי הקרן, מדוע אם כן מונח זה מופיע כמה פעמים בהקשר של חיוב ח"י או חיוב ברה"ר המוכרים לנו מנזקי קרן בלבד, וכל זאת בלא להזכיר את הקרן עצמה ולו ברמז?

4. הצגת שלוש הבנות בהגדרת קרן

I. הקדמה

ישנם שלושה כיוונים אפשריים להבנת היחס בין "משונה" לבין האב קרן :

1. רש"י, תוס' ועוד ראשונים ראו ב"לאו אורחיה" מאפיין עצמאי של קרן כאב נזיקין, וממילא יש לקרן תולדות מצד זה אף אם אין בהם את הצד של "כוונתן להזיק", וכן להפך, ולמעשה ישנם שני מסלולים שונים ביצירת תולדות לקרן, וכפי שיוצג בהמשך.
 2. שיטת תלמיד רבנו תם - העובדה שבהמה גרמה נזק בצורה שאינה "אורחיה" מעידה שהיתה כאן כוונה להזיק, ולכן נטען שהאב קרן הוא "כוונתו להזיק" בלבד, וה"לאו אורחיה" רק מעיד על כוונה זו.
 3. פתרון נוסף מחודש - עולה מניתוח המשניות והגמרות, ומציג מודל אחר בהבנת הענין, תוך כדי פתרון הבעיות המתעוררות מדרך הראשונים והסבר השתלשלות העניינים מהמשנה אל הגמרא.
- נפתח בהצגת שיטת הראשונים, ואח"כ נעבור להצגת מהלך העניינים כפי שנראה מפשט המשניות והגמרות. פתרון זה מופיע בנפרד בפרק הבא.

II. שיטת רש"י וסיעתו

- i. רש"י בדף יד ע"א, בקשר לקרן המזיקה ברשות הנזיק (ד"ה משונה קרן) קובע כלל: קרן תמה וכל תולדותיה קרי משונה, הואיל ושינו את ווסתן שלא היו דרכן לכך.
- ii. בכתובות מא ע"ב, בסוגיית "כלבא דאכיל אימרי" ⁴ (ד"ה משונה הוא), מרחיב רש"י את הכלל הנ"ל גם לכיוון הנגדי: משונה הוא - אין דרכו בכך, וכל נזק משונה בבהמה הוי תולדה דקרן תמה, שאף היא משונה שאין דרכה בכך וחצי נזק הוא דמשלם... העולה מפירוש רש"י, שישנה זהות זו צדדית: משונה=קרן, קרן=משונה.
- iii. תוס' בדף ה ע"ב (ד"ה כי): ...וקשה, דלא אשכחן שאינו ראוי בשן, דאם אכלה דבר שאין ראוי לה לא הוי תולדה דשן אלא תולדה דקרן...

⁴ המופיעה במסכתנו בדף טו ע"ב.

iv. תוס' בענין כלבא דאכיל אימרי (טו ע"ב ד"ה והשתא) אומר :

...ואבל למ"ד פלנא נקא קנסא הוי תולדה דקרן דתרווייהו משונים הם אע"ג דקרן כוונתו להזיק.

v. ר' ישעיה⁵ (מובא בשטמ"ק בדף יט ע"ב ד"ה או דילמא) על איבעיות הכשכוש :

הקשה ריב"א: מאי קסבר? אי אורחיה - היינו רגל, ומה בכך אם אין כוונתה להזיק; ואי לא אורחיה הוא - היינו קרן, ואפילו אין כוונתה להזיק מוחיב...

סיכום עד כאן :

הגישה בראשונים הנ"ל היא כדלהלן : הקרן התמה היא אב לתולדותיה משני צדדים בלתי תלויים זה בזה : מצד אופי הפעולה = כוונתו להזיק, ומצד הדמיון לקרן התמה שהיא "לאו אורחיה" בהגדרתה⁶.

נראה כי ראשונים אלו נתחו את מקרה הנגיחה הקלאסי וזיהו בו את שני הרכיבים : כונה להזיק וחריגה מאורח החיים הטבעי של הבהמה, כאשר שני רכיבים אלו שהתאחדו במקרה הנגיחה מהווים כל אחד בפני עצמו מאפיין מספק ע"מ להגדיר קרן⁷.

III. שיטת תלמידי ר"ת

והינו הך, דאין הנאה להזיקה הרי אינה מתכוונת להנאתה אלא להזיק... וכן י"ל לקמן גבי רגל הזיקה מצוי דדרך הילוכה קא עבדא ומסתמא אין כוונתה להזיק. הכא נמי אין הזיק מצוי דלאו דרך הילוך קא מוזיק ומסתמא כוונתה להזיק, הילכך הוי תולדה דקרן⁸.

כאשר אנו חוקרים מדוע בהמה הזיקה, יכולות להיות שתי תשובות :

1. הנזק נגרם כחלק מחייה הטבעיים של הבהמה - וכך נגדיר נזקי שן ורגל.

2. הנזק נגרם שלא כתוצאה ממהלך החיים הטבעי של הבהמה (=לאו אורחיה), ובמקרה זה צריך לשאול מה אם כן גרם לבהמה להזיק? תלמידי ר"ת טוען שהסיבה היא **כוונה להזיק**, שהרי אין סיבה אחרת לנזק. לפי האמור לעיל, האב מוגדר בכוונתו להזיק (כפשט הגמרא בדף ב ע"ב) והלאו אורחיה מסייע לאבחן תכונה זו (שהרי הגורם להזיק שלאו אורחיה הוא

⁵ וכן הבנת תוס' רבינו פרץ בדף יט ע"ב ד"ה קרן.

⁶ על השאלה מדוע נקבע דין התמות (=לאו אורחיה) בתורה דוקא בקרן, ניתן לענות בשתי דרכים :

א. כאשר אנו מדברים בשן ורגל על ההבדל בין נזקים שהם "אורחיה" לבין נזקים שהם "לאו אורחיה", אנו מדברים על פעולות שונות (מצד הדבר אותו מזיקה הבהמה), לעומת נזקי הקרן שבהם הפעולה זהה לחלוטין בין בתמות בין במועדות, והדבר שהופך פעולה מסוימת מתמה למועדת הוא החזרה עליה שלוש פעמים. ממילא מובן כי רק בקרן שייך החילוק העקרוני המופשט (ולא המעשי) בין תמות למועדות ולכן רק היא יכולה להוות את מקור החיוב לתשלומי תמים בכל סוגי אבות הניזקין.

ב. נזקי שן ורגל הם חלק מחייה הטבעיים של הבהמה, וכל מהותם באה לידי ביטוי בהזיק ב"אורחיה" של הבהמה, תוך כדי פעולות שגרתיות ללא כוונה כלשהיא. כל שינוי מהנורמה מפקיע את הפעולה מגדר "אורחיה" וממילא ממשפחת השן והרגל. לפי זה ברור מדוע אין דין תמות (שכל ענינו הוא "לאו אורחיה") בנזקי השן והרגל. נזקי הקרן, לעומתם, בהגדרתם הם שינוי מאורח חייה הנורמלי של הבהמה, וממילא שייך בהם החילוק בין תם למועד.

⁷ עדיין יש להסביר מדוע בדף ב ע"א הגמרא מזכירה רק את המרכיב של "כוונתו להזיק" ומתעלמת מהמרכיב של "לאו אורחיה". צריך לומר, שהסוגיא הראשונה דנה באבות מצד **אופי הפעולה** בלבד, כמו שאכן מוכח מתיאור שאר האבות.

⁸ מופיע בשיטת הקדמונים ב"ק ב ע"ב ד"ה לא ראי.

הכוונה להזיק?⁹ למרות שכל לאו אורחיה כוונתו להזיק א"א לומר הפוך - לא כל כוונתו להזיק זהה ללאו אורחיה, וכך צריך להבין את הגמרא¹⁰, שקובעת שהשור המועד כיון ששנה ושילש בנגיחות אורחיה בהכי, ואעפ"כ עדיין חייב מדין קרן שהרי כוונתו להזיק¹¹.

הערה לענין שיטת רש"י:

ראש הישיבה הרב בנימין קלמנזון בשיעור כללי הציג טענה¹², שרש"י עצמו הבין כדרך שהובא בשם תלמיד ר"ת, וזאת מתוך דבריו בדף יט ע"ב (ד"ה שונרא דאכיל תמרין):

... אבל כסות וכלים אפילו ע"י הדחק לאו אורחיה למכלינהו אלא מתכוין להזיק.

הטענה היא, שרש"י מזהה בין נזקים הנעשים בלאו אורחיה לבין כוונה בהזיק, וכפי שהוסבר שכל חריגה מהטבע של הבהמה הוא ודאי בגדר כוונה להזיק.

לעני"ד, ניתן לדחות את הדיוק ברש"י. הטענה המרכזית נגד הדיוק הנ"ל ברש"י היא מפירושו בגמרא בדף כג ע"א בענין כלב שנטל חררה והלך לגדיש, ונציג את הדברים:

על החררה משלם - מאן חייב? בעל כלב. וליחייב נמי בעל גחלת! בשיומר גחלתו. אי כשיומר גחלתו מאי בעי כלב התם? בשחתר. אמר רב מרי בריה דרב כחנא: זאת אומרת, סתם דלתות חתורות הן אצל כלב.

ומפרש רש"י:

זאת אומרת - מדחייב לבעל כלב אחררה נזק שלם, אלמא לאו שינוי הוא זה שחתר את הדלת. דסתם דלתות חתורות הן אצל הכלב - ולא תימא משונה הוא ופלגא נזקא משלם.

הבנת רש"י את מהלך הגמרא היא, שהיינו עלולים לחשוב שכלב שחתר הוא "משונה" וישלם ח"י, ומכך שמשלם נזק שלם ניתן להסיק כי "סתם דלתות חתורות הן אצל כלב", ואין בכך שינוי מאורחו של הכלב. השכל הישר אומר כי הכלב שחתר ע"מ להגיע אל אותה חררה, עשה זאת ללא כוונה להזיק אלא מתוך רצונו להנות מאותה חררה, כשם שבהמה אוכלת פירות וירקות להנאתה, וא"כ מוכח מרש"י שקיים נזק "משונה" הנעשה ללא כוונה להזיק אלא מתוך הנאת ההזיק שיפיק המזיק.

הסיבה שרש"י מפרש בענין אכילת כסות וכלים שמדובר בפעולה הנעשית בכוונת הזיק היא, שבמקרה זה לכלב אין כלל הנאה מהאכילה של אותם דברים¹³, וממילא גם רש"י יטען שלא היתה כאן הנאה בהזיק, אלא כוונה להזיק, ועל כן פירש בדרך זו.

במקרה הרגיל של אכילת דברים ש"לאו אורחיה למכלינהו" גם רש"י יסכים שאין כוונה להזיק, וכגון "**כלבא דאכיל אמרי**", שאמנם שם אין דרכו של הכלב לאכול כבשים אבל עדיין

⁹ בדרך זו הלך גם המהר"ם (מובא בחידושי אנשי שם, דף ז ע"א בדפי הרי"ף אות א'): "**והיינו טעמא דקרן סתמא כוונתו להזיק, דהא לא נהנה בהזיקו**".

¹⁰ ד ע"א.

¹¹ בשיטת תלמיד ר"ת הוגדרה הכוונה בהזיק כמאפיין האב, והמשונה הוגדר כקריטריון שמעיד על כוונה זו. היו שהלכו בדרך ניתוח זו, אך טענו שהמוקד המגדיר את האב קרן הוא השינוי, והכוונה להזיק מעידה על מעשה משונה שהרי המניע לא היה חלק מאורחיה של הבהמה. בכיוון זה הלך ראש הישיבה הרב בנימין קלמנזון בשיעור כללי, וכך טען בשיטת הרא"ש (בפ"ב ס"ב). לעני"ד, אע"פ ששיטה זו מסתברת מבחינה לוגית, ביסוסה ברא"ש ובפשט הגמרות (ב ע"ב) קשה.

¹² טענה זו הינה אחת מארבע אפשרויות בהסבר שיטת רש"י, המובאות במאמרו בגולות ו': "כוונה להזיק ומשונה", עמוד 15, ועיין שם.

¹³ לכסות וכלים אין ערך קלורי.

אין כאן כוונה להזיק, ומדובר במקרה פשוט של הנאה בהיזק - הכלב היה רעב ובשר הכבשים אכן סיפק את הקלוריות שהיו נצרכות לכלב.

5. פתרון נוסף מהודש

דרך הפתרון היא ע"י ההבנה כי הקרן משמשת בשני כובעים ששיתוף השם בלבד מאגד אותם, ובעצם הם ענינים שונים.

כובע אחד הוא הקרן כאב נזיקין לנזקים שנעשו בכוונת היזק, ומבחינה זו הקרן היא אב ככל שאר אבות הנזיקין.

הכובע השני של הקרן הוא היותה המקור בתורה למצב של היזק בתמות, וממילא לדינים המיוחדים לנזקים תמים, ללא כל קשר להיות הקרן אב נזיקין במשרה מלאה.

פועל יוצא מהבנה זו הוא, שנזקי שן ורגל שיעשו שלא כדרכן יהיו חייבים מדין שן ורגל אלא שהמקור לחיוב בתשלום זה הוא דין הקרן התמה.

נציג את השתלשלות הדברים מן התורה, למשנה ולגמרא.

I. ניתוח הפסוקים

בפרשת משפטים אנו נפגשים פעמיים בנזקי השור. בפעם הראשונה מדובר בנזקי שור שנגח אדם, ובפעם השניה בנזקי שור שנגח שור, ובשני המקרים מחלקת התורה בין שור תם למועד. בכל אחת מהפרשיות הפסוק הראשון עוסק בשור תם, ואח"כ בא פסוק נוסף ודן בשור המועד. חילוק זה בין תם למועד מופיע רק בנזקי הנגיחה והנגיפה, ואפשר לטעון (לפחות מפשט הפסוקים) שדין תמות שייך אך ורק בנזקי הקרן, ולא בשאר אבות הנזיקין¹⁴.

II. ניתוח המשניות

פ"א מ"ד :

המשה תמין והמושה מועדין: הבהמה אינה מועדת לא לגח ולא לנוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט. השן מועדת לאכול את הראוי לה; הרגל מועדת לשבר בדרך הלוכה; ושור המועד; ושור המזיק ברשות הניזק; והאדם.

ניתוח המשנה מעלה כי הקרן ותולדותיה הם תמים בהגדרה, ורק כאשר יוכח אחרת יוגדר השור כשור המועד המופיע בחלקה השני של המשנה. השן והרגל מוצגות במשנה כמועדות לאכול את הראוי להן ולשבר בדרך הלוכה. המשנה לא מציינת, בשלב זה, מה יהיה המצב כאשר השן או הרגל לא יתנהגו בצורה הרגילה והטבעית להן.

המשנה ממשיכה ומבהירה :

מה בין תם למועד? אלא שהתם משלם חצי נזק מנופו והמועד משלם נזק שלם מן העליה.

עולה מהמשנה כלל שילווה אותנו בהמשך המסכת, שכאשר נראה תשלום ח"ינ הרי זה סימן מובהק לתשלום על נזק שנעשה בתמות, ואילו תשלום נזק שלם הוא סימן לנזק שנעשה במועדות.

¹⁴ עיין לעיל הערה 6.

המשנה השניה בפרק השני עוסקת בנוקי השן :

כי צד השן מועדת לאכול את הראוי לה. הבהמה מועדת לאכול פרות וירקות; אכלה כמות או כלים - משלם הצי נזק.

לאור מה שראינו במשנה האחרונה בפרק א, וכיון שהתשלום על אכילת כסות או כלים הוא ח"י, צריך לומר שכאשר השן אוכלת את שאינו ראוי לה, היא יוצאת ממצב המועדות הרגיל שלה, ומוגדרת כנזק שנעשה בתמות. המשנה לא מציינת במפורש כי אלו נזקי שן תמה, אך מחילה עליה את הכלל "שהתם משלם חצי נזק".

ההיזק עצמו של אכילת כסות או כלים אינו מסווג במשנה לקבוצת ה"אבי" שן או ה"תולדה" שן כיון שבמשנה לא מצינו כלל מושג של תולדות, אך ברור כי היזק זה הוא חלק אינטגרלי מהיזקי אב הנזיקין שן, אלא שנעשו שלא בדרך הרגילה והטבעית שאליהן הבהמה מועדת¹⁵.

מכאן, שישנם תשלומי ח"י במקרה של נזקים תמים גם בשן ורגל, וטענתנו היא, שהמקור המורה על עצם החיוב ועל גובה התשלום הוא דין הקרן התמה, כאשר היא משמשת מודל לשאר הנזקים התמים.

III. סיכום

לאור האמור לעיל צריך להבין שישנם שני תפקידים שונים לקרן, וע"י טענה זו נוכל להסביר את השניות המופיעה בבבלי בין כוונה להזיק ללא אורחיה כמגדירי הקרן. שני התפקידים הם :

i. הקרן כאב נזיקין:

תולדות הקרן נידונות בידי קרן מצד שייכותם לקרן כאב נזיקין, כאשר שייכות זו נוצרת מצד הדמיון לאופי ההיזק של הקרן (בין תמה בין מועדת). בגמרא, הופיעו תולדות אלו בדף ב ע"ב שהוא המקום בו עוסקת הגמ' בכל אבות הנזיקין ובתולדותיהן ששווה אליהן מצד אופי פעולתם: "מאי שנא קרן דכוונתו להזיק... הני נמי כוונתן להזיק"¹⁶.

ii. הקרן כמקור לתשלומי נזקי תמות:

ישנם נזקים שונים אשר אינם דומים באופי פעולתם לפעולת הקרן ותולדותיה, אך יש בהם סוג תשלום שאת מקורו מצאנו רק בתשלומי נזקי הקרן. הקרן אינה מהווה עבור נזקים אלו אב נזיקין, אלא מקור לימוד לחיוב הממוני בנזקים התמים. מדובר בנוקי שן ורגל שנעשו בתמות כאשר החיוב הכללי לנזקים תמים נלמד מקרן תמה. ע"פ דרך זו נסביר, כי הגמרות שהובאו לעיל עסקו בנוקי שן ורגל תמים שאת דינם למדה הגמרא מדיני הקרן התמה, אך זאת בלא להגדיר אותם כתולדות הקרן מצד היותה אב נזיקין (דבר המסביר היטב את העדר השיוך ל"קרן" בצורה מפורשת).

¹⁵ מבנה המשנה מקביל למבנה המשנה הראשונה בפרק, הפותחת בהגדרת הנזקים אליהם הרגל מועדת ומפרטת שני מקרים בהם התשלום הוא ח"י. גם במשנה זו משמע בפשט, שסיבת השוני בתשלום היא החריגה מהכלל של "הרגל מועדת להלך כדרכה ולשבר", וממילא תשלום ח"י מדין תמות. כך נראה שפירש הרמב"ם בפי"ה"ע על אתר, וכן נראה מפשט דברי הר"ח בדף יז ע"ב.

¹⁶ עתה מובן מדוע רש"י על אתר בדי"ה רביצה היה צריך להוסיף: "ורביצה עליהן כדי לשוברן" אע"פ שכבר ידוע לנו מן הגמ' בדף טז ע"א שגם ללא כוונה להזיק מתחייבת רביצה בידי קרן, זאת כיון שהרביצה פה מובאת יחד עם שאר התולדות שנלמדות בעליל מצד אופי ההיזק המשותף להם "כוונתן להזיק".

לסיכום:

ראינו שתי גישות ביחס בין אב הנזיקין 'קרן' לבין חיובי התשלומים בנזק ב"לאו אורחיה": שיטת רש"י וסיעתו, הרואה ב"משונה" תולדה של אב הנזיקין "קרן", בנוסף על התולדות מצד "כוונתן להזיק", וכן שיטת תלמיד ר"ת, הרואה בכל "משונה" תולדה של האב קרן.

לעומתם, שיטה נוספת, הטוענת שהקשר בין "משונה" לקרן איננו קשר של אב-תולדה, אלא הקרן מהווה את המקור בתורה ללימוד חיוב תשלומי נזק בתמות, בנוסף על היותה אב נזיקין עצמאי המוגדר ע"י הכוונה בהזיק.

אנו רואים כאן שני מבנים שונים ביחס בין אב לתולדותיו. שיטת רש"י מצביעה על כך, שלא רק אופי האב מגדיר את תולדותיו אלא גם הצד היחודי בפעולת ההזיק. לפי השיטה השניה צריך לומר, שיחסי אב ותולדה נובעים אך ורק מצד הזהות באופי פעולת ההזיק של האב ולא מצדדים אחרים השווים ביניהם, אף אם קיימים.

IV. הערה בהבנת המכילתא דרשב"י בענין "לאו אורחיה" בשן זרגל

במכילתא דרשב"י (כ"ב, ד) מובא:

"ושלח את בעירה" - אין לי אלא שן לאכל את הראוי לה ולרגל לשבר כדרך הילוכה, מנין לשן לאכל את שאין ראוי לה ולרגל לשבר שלא כדרך הילוכה? ת"ל: "ובער בשדה אחר" - לרבות דברים אחרים. יכול על הכל משלם נזק שלם? ודין הוא: והלא שור שהזיק את חבירו בכלל היה, ולמה יצא, להקיש אליו! מה שור מיוחד שהזיק כדרכו בשאין ראוי לו בתם משלם חצי נזק ובמועד נזק שלם, כך כל דבר שהזיק כדרכו בשאין ראוי לו בתם משלם חצי נזק, ובמועד נזק שלם.

מהמכילתא עולה בבירור כי נזקי שן ורגל שנעשו שלא כדרכו נקראים נזקי תמות של שן ורגל, ומחויבים בתשלום מדיני שן ורגל עצמם ללא כל קשר לסוגי נזק אחרים. כיון שכך, התשלום שהיינו מחייבים במקרה כזה היה זהה לתשלומי שן ורגל הרגילים, דהיינו נזק שלם. אולם, כאן באה המכילתא ומלמדת כי השור (=קרן) יצא מהכלל, בכך שנתפרטו בו תשלומי ח"י בתמות, ע"מ ללמד על כל יתר אבות הנזיקין, שנוקים שנעשו בתמות יחויבו בתשלומי ח"י בלבד.

רואים בעליל כי הקרן איננה בשום אופן 'אבי' לנזקים שנעשו ב"לאו אורחיה" (=תמות), אלא רק מקור לענין תשלומי תמות.

דרכה של המכילתא הנ"ל משתלבת היטב עם הגישה אותה הצגנו בנייתוח הפסוק, המשניות ואף בגמרא. אולם, פרשנות הראשונים כי שן ורגל ב"לאו אורחיה" הם תולדות הקרן, מתנגשת חזיתית עם הלימוד במכילתא מהפסוק "ובער בשדה אחר", וכן עם המשך הדרשה.

הערה לענין חיוב נזקי תמות ברה"ד:

לכאורה, על פי הדרך שהצגנו, על אכילת כסות וכלים ברה"ד וכן אריה שטרף ואכל ברה"ד היה צריך לחול הפטור הרגיל של שן ורגל ברה"ד, ובכל זאת הדין הוא שתשלום הח"י משתלם גם ברה"ד שלא כשאר נזקי שן ורגל. הפתרון לכך הוא כי תשלומי נזקי שן ורגל התמים נלמדים מתשלומי קרן תמה בצורה גורפת וכפי שלמדנו את תשלום הפלגא נזקא מקרן תמה, כך גם החיוב ברה"ד נלמד מדיני הקרן התמה. למעשה, אין נפקא מינה בין אם מגדירים אכילת כסות וכלים כשן תמה או כקרן תמה, אך פשט המשנה מורה כי כשם שלקרן יש מצב תמות ומועדות כך הוא בנזקי שן ורגל, וכך צריך להבין את המקרים ה"משונים" בגמרות שהובאו לעיל.